

Johanna Stjernlöf
utvecklingsledare

Johanna.Stjernlof@ekero.se

Rapport- Arbetet mot kränkande behandling, diskriminering och trakasserier 2015

Dnr BUN15/149-606

Bakgrund

I Skolinspektionens granskning av huvudmannens systematiska kvalitetsarbete framträdde uppföljning av likabehandlingsarbetet som ett område som behövde utvecklas på huvudmannanivå. Denna rapport är den första där nämndkontoret sammanfattar och analyserar det gångna årets arbete kring likabehandling.

Förskolan och skolan har ett uppdrag att förmedla både kunskaper och värden. I arbetet med värdegrunden ingår att skapa en förskola/skola fri från diskriminering, trakasserier och kränkande behandling för alla barn och elever. Detta arbete regleras genom två lagar, skollagen (SFS 2010:800) och diskrimineringslagen (2008:567). Lagarna anger ett förbud mot kränkande behandling, dvs. nolltolerans. Enligt lagrummen ska förskolor och skolor arbeta aktivt och målinriktat med att främja, förebygga och förhindra kränkande behandling, trakasserier och diskriminering. Detta arbete ska beskrivas i en likabehandlingsplan respektive en årlig plan mot kränkande behandling. Dessa planer kan sammanfogas till en och samma plan, dock måste hänsyn tas till de olika lagtexterna om så sker. Vidare tydliggör lagrummen huvudmannens ansvar i detta arbete, där huvudmannen anges som ytterst ansvarig för att arbetet bedrivs målinriktat samt att åtgärder vidtas och följs upp vid förekomst av kränkande behandling, trakasserier och diskriminering.

Syfte

Syftet med rapporten är att göra en nulägesbeskrivning och en sammanfattande bild av det arbete som bedrivits under 2015 kring rätten till en förskola och skola fri från diskriminering, trakasserier och kränkande behandling för barn och elever. Utvecklingsområden som framkommer i rapporten utgör grund för nästa års fortsatta arbete. I detta fortsatta arbete kommer nämndkontoret att samverka med produktionsledningen i de frågor

som rör kommunala enheters fortsatta utveckling. I frågor som rör fristående förskolor kommer samverkan ske i de fristående förskolornas nätverk.

Utblick - forskning och nationell statistik

Om en vårdnadshavare anser att skollagen inte efterlevs kan en anmälan göras till Skolinspektionen, där Barn- och Elevombudet (BEO) handlägger anmälningar som rör kränkande behandling. Under åren 2010-13 har antalet anmälningar till BEO ökat kraftigt på nationell nivå. Under 2014 och första halvan av 2015 syns fortfarande en ökning, dock inte i lika hög grad som tidigare år. Antalet anmälningar som lett till kritik mot skolhuvudmännen har också ökat i samma takt som antalet anmälningar. Av antalet inkomna anmälningar under första halvåret 2015 gäller ca en femtedel kränkningar där personal har utsatt barn/elever för kränkningar. Denna andel har ökat i förhållande till antalet anmälningar de senaste åren.

Stiftelsen Friends genomför varje år en skolenkät gällande trygghet, kränkningar och trakasserier. Enkäten kan användas av skolor som vill göra en fördjupad undersökning och analys av området. Under 2015 deltog 15 000 elever i åk 3-9 över hela landet i undersökningen, vars resultat sammanställts i en rapport. Rapporten visar att en femtedel av eleverna blivit kränkta det senaste året och att 4 % av eleverna varit utsatta under en längre tid. Pojkar är överrepresenterade i statistiken.

Nio tiondelar av de vuxna i skolan tycker att de agerar vid kränkningar men bara varannan elev tycker det. Samma mönster återfinns i den årliga Skolenkäten som Skolinspektionen genomfört under våren 2015.

Friendsrapporten visar att en femtedel av de elever som blivit utsatta för kränkningar inte har berättat det för någon. Den vanligaste typen av kränkande handlingar är enligt rapporten "taskiga kommentarer", följt av elaka blickar/miner och fysiska kränkningar. Vidare visar statistiken att var tionde elev på högstadiet upplevt sig kränkt av en vuxen.

En utblick mot det aktuella forskningsläget talar om vikten av en "hela-skolan-ansats" där både personal och elever är engagerade i arbetet samt att insatser behöver omfatta personalens kompetens, organisationens stabilitet, systematik i utvecklingsarbetet och tydliga ansvarsfördelningar (Ellmin, 2014).

Vidare betonar forskningen vikten av ett välutvecklat systematiskt kvalitetsarbete gällande kränkningar och likabehandling, som handlar om att genomföra kontinuerliga kartläggningar, analysera dessa, planera insatser utifrån kartläggningarna och följa upp om insatserna gett önskad effekt (Skolverket, 2013). Skolverkets allmänna råd för systematiskt kvalitetsarbete ska tillämpas även i likabehandlingsarbetet.

Forskning visar även på att kränkningar sker som en del i en normskapande och socialiserande process, där risken för kränkningar ökar när statusbyggandet får för stort spelrum bland eleverna. Kränkningar kan inte enbart ses som enstaka händelser mellan två eller flera individer utan måste ses i ett större perspektiv. Ett individfokus är inte tillräckligt (Skolverket 2013). Kränkningar på nätet har samma rötter som andra kränkningar och har blivit ytterligare en arena för kränkande behandling bland elever. Studier visar också att få unga berättar för föräldrar eller skolpersonal att de utsätts för kränkningar på nätet.

Det finns inget stöd i aktuell forskning som talar för att användning av olika antimobbningprogram har god effekt. De metoder som används måste vara väl anpassade till den aktuella verksamheten och ett färdigt program kan sällan tillgodose detta (Skolverket 2013).

Diskrimineringsombudsmannen (DO) menar att kunskaper om ett normkritiskt förhållningssätt är nödvändiga för att göra effektiva planer mot diskriminering och kränkande behandling (Skolverket, 2011c). Det är då normer synliggörs som den inte direkt synliga diskrimineringen och trakasserierna kan uppenbaras.

Kvalitetssäkring av arbetet mot kränkande behandling

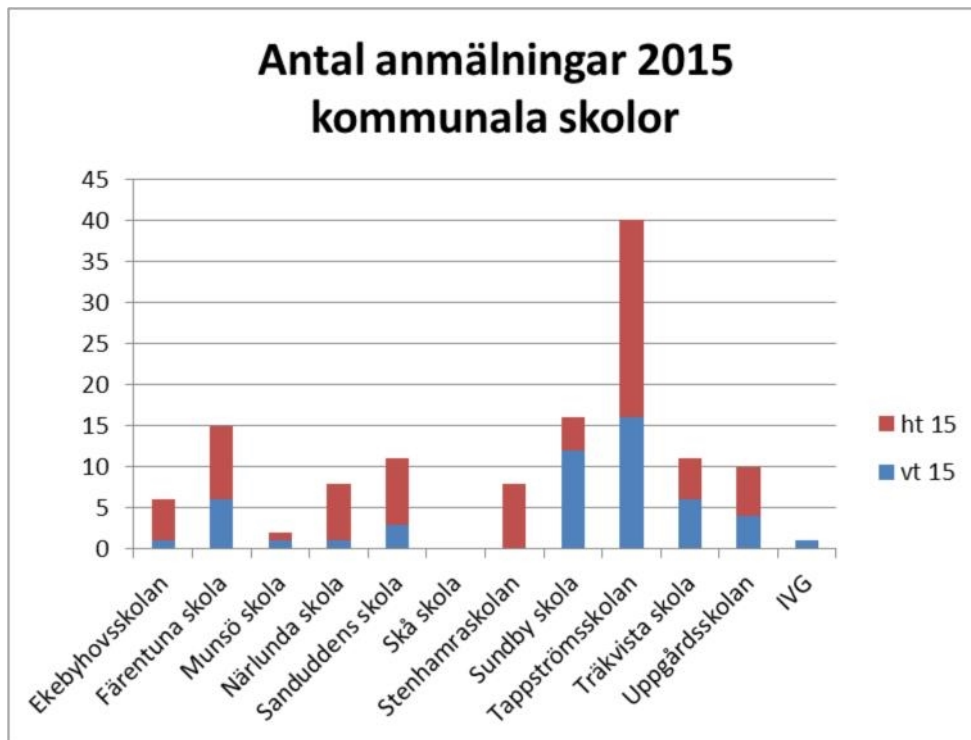
Under 2015 har ett antal insatser genomförts som ett led i kvalitetssäkringen av likabehandlingsarbetet. Under respektive rubrik beskrivs arbetet, de resultat som nåtts samt vilka utvecklingsområden som därigenom framträder.

Anmälningar till huvudmannen om kränkande behandling

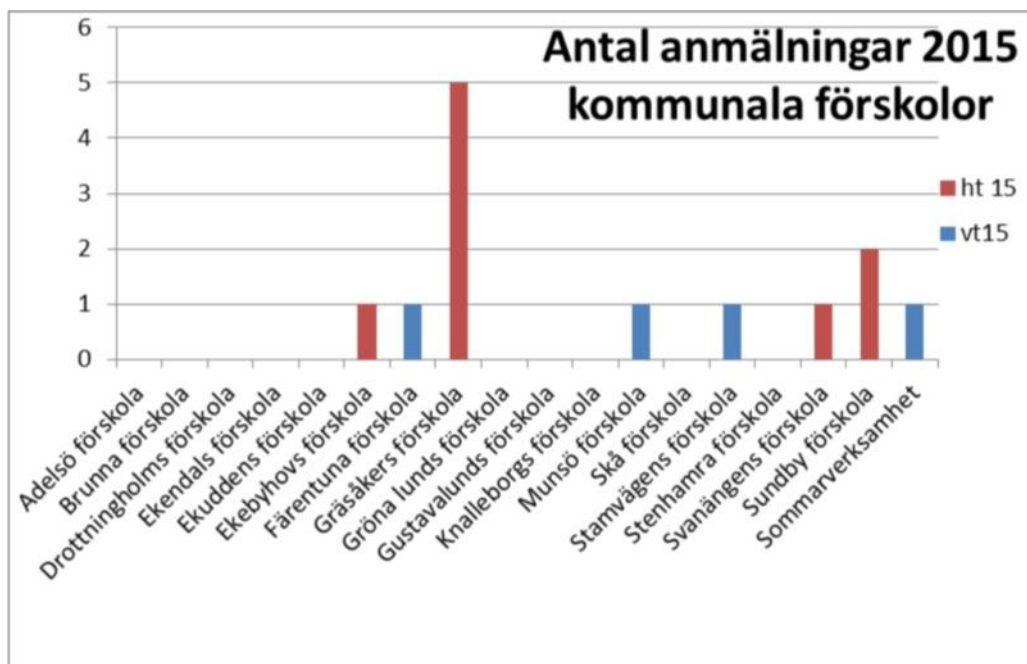
Under första halvan av 2015 bedrevs ett utvecklingsarbete gällande rutinen för hur kränkningar i kommunala skolor och förskolor anmäls till huvudmannen. Som ett led i att ytterligare kvalitetssäkra processen, togs nya blanketter fram som dels syftade till att förenkla för anmälaren och dels för att fånga in fler aspekter av den anmälda händelsen, för att på sikt kunna identifiera mönster och utvecklingsområden. Enheterna ska enligt den nya rutinen även inkomma med en utredning av ärendet vilket bidragit till en kvalitetssäkring.

Analys av inkomna anmälningar

Under höstterminen 2015 har antalet anmälningar ökat jämfört med tidigare terminer. Fler anmälningar kommer in från förskolor, vilket ses som ett gott tecken då det tidigare inkommit mycket få anmälningar från förskolorna. Dock är det fortfarande hälften av förskolorna som ännu inte inkommit med någon anmälan sedan rutinen infördes våren 2013. Det syns också ett mönster i att antalet anmälningar skiljer sig åt mellan skolorna som inte alltid logiskt kan förklaras i skolans storlek och elevantal.

Antal anmälningar per skola 2015, statistik hämtad 2015-11-30

Antal anmälningar per förskola 2015, statistik hämtad 2015-11-30

Det syns ett tydligt samband mellan statistiken på nationell nivå och den statistik som nu går att utläsa avseende anmälda kränkningar. Pojkar är överrepresenterade även i anmälningar till huvudmannen. Vad gäller typen av kränkningar är ca tre fjärdedelar antingen muntliga kränkningar eller fysiskt våld. De kränkningar som anmäls är med andra ord händelser som syns eller hörs. Antalet anmälningar av psykosocial karaktär, dvs. kränkningar som kan vara mer osynliga och svåra att upptäcka (blickar, miner, utfrysning och utanförskap) är fortfarande ganska få. Arbetet med att upptäcka kränkande behandling av psykosocial karaktär utkristalliserar sig som ett utvecklingsområde.

Andelen anmälningar där personal har utsatt barn eller elever för kränkande behandling är ca 5 %.

I och med den nya mer detaljerade dokumentationen av ärenden har vissa mönster avseende på vilka platser kränkningarna sker framträtt under höstterminen. Korridorer och skolgården är de platser som oftast anges. Med några få undantag har de flesta anmälda incidenterna skett under skoltid. 5 % av ärendena handlar om kränkningar som skett på sociala medier.

Det framträder ett tydligt mönster i att de åtgärder som anges i skolornas utredningar oftast är på individnivå och oftast handlar om samtal med elever och vårdnadshavare. I den nya blankett som används för utredningar efterfrågas åtgärder på individ-, grupp- och organisationsnivå. Detta är ett stöd för att fokus inte alltid ska hamna på individnivå, men ett fortsatt utvecklingsarbete behöver bedrivas gällande detta.

Anmälningens ärenden till Barn- och elevombudet (BEO)

Ekerö är en liten kommun, vilket innebär att vi också haft få anmälningar. Under åren 2012-2014 har det inkommit mellan 3-6 anmälningar per år, där hälften av dem lett till kritik. Under 2015 har hittills endast en anmälning inkommit som gäller kränkande behandling vilken just nu är under handläggning hos Skolinspektionen.

Informationsinsatser

Skolinspektionen lyfte i sin tillsyn hösten 2014 fram anmälan av kränkande behandling som ett utvecklingsområde för de kommunala förskolorna. Sedan dess har ett arbete bedrivits dels genom en grupp förskolechefer som haft detta som ansvarsområde inom den kommunala produktionen, där nämndkontoret

deltagit med råd och stöd. Detta mynnade ut i en informationsinsats gällande lagrummen och dess implikationer för verksamheterna samt kommunens rutin för anmälan, som genomförts gentemot förskolornas ledning och personal under hösten 2015. Det finns ett samband mellan informationsinsatsens genomförande och ett ökat antal anmälningar från förskolorna under hösten.

Kartläggning och analys av de kommunala enheternas årliga planer mot kränkande behandling

Som ett första steg i kvalitetssäkringen av enheternas planer har dessa granskats med fokus på lagrummens krav. Generellt syns en kvalitetsskillnad mellan skolors respektive förskolors planer, där skolornas tenderar att vara mer genomarbetade och har en något tydligare struktur. Det finns dock undantag.

Utifrån nedanstående punkter sammanfattas de utvecklingsområden som framträtt under granskningen.

Insatser kopplade till de olika diskrimineringsgrunderna

Den största innehållsmässiga brist som generellt framträder gäller insatser som är specifikt kopplade till de olika diskrimineringsgrunderna.

Diskrimineringslagen kräver att verksamheten ska beskriva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter för alla barn och elever samt beskriva åtgärder som ska vidtas för att förbygga och förhindra trakasserier. Detta förutsätter att kartläggningen innefattar de olika diskrimineringsgrunderna, för att slutsatser ska kunna dras och besluta vilka insatser som kan krävas gällande dessa. Sådana specifika insatser förekommer i få av planerna. Det förekommer att i en del av planerna att samtliga diskrimineringsgrunder omfattas av en viss insats eller åtgärd. Insatsen blir då av övergripande karaktär och inte riktad mot någon specifik diskrimineringsgrund. Här framträder ett behov av att utveckla och förfina kartläggningsformer och metoder för att bättre fånga de olika diskrimineringsgrunderna.

Hänvisningar till lagrum/paragrafer

I flera planer hänvisas inte till aktuella lagrum, utan skrivningar och begrepp från den tidigare skollagen förekommer. Tillägget i diskrimineringslagen från 1 januari 2015 gällande bristande tillgänglighet kopplat till diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning nämns endast i en av de granskade planerna (Sanduddens skola).

Barns och elevers delaktighet i likabehandlingsarbetet samt i arbetet med planen

Här beskrivs vanligen att barnen/eleverna är delaktiga i kartläggningen av verksamheten. Delaktighet utöver kartläggningen beskrivs oftast på strukturell nivå, dvs. under vilka former barnen/eleverna är delaktiga snarare än hur och på vilka sätt de är delaktiga i det praktiska arbetet. Ofta nämns elevråd som en form där eleverna sägs vara delaktiga, men hur och vad delaktigheten består i beskrivs mer sällan på ett tydligt sätt. Enligt lagrummen ska barn och elever medverka i upprättandet, uppföljningen samt översynen av planen. Detta ska ske med anpassning efter barnens/elevernas ålder och mognad.

Systematik och struktur

Det finns en stor kvalitativ variation vad gäller planernas struktur och upplägg. Förskolornas planer har generellt ett större behov av att utveckla systematik och struktur. Avsaknad av struktur i planen ger intryck av att arbetet inte sker på ett systematiskt sätt. Det framträder generellt ingen tydlig systematik i att en analys av kartläggningens resultat faller ut i mål för de förebyggande insatserna. I planerna återfinns också exempel på mål och åtgärder som är svåra att utvärdera pga. sin övergripande karaktär. Vilka insatser som kan beskrivas som främjande respektive förebyggande tolkas mycket olika. Vad gäller beskrivningar av åtgärdande insatser finns inte alltid en tydlig koppling till produktionsområdets gemensamma rutin för anmälan, utredning och uppföljning av kränkande behandling.

Ytterligare en aspekt som härrör systematik i arbetet handlar om hur föregående års mål och insatser utvärderas och analyseras.

Enligt lagrummen ska en redogörelse av föregående års insatser finnas i planen. Detta saknas i samtliga av de kommunala förskolornas granskade planer. Vad gäller förskolornas planer finns även ett utvecklingsbehov vad gäller att beskriva varje enskild förskolas nuläge och behov. Varje förskola ska ha en egen plan och så är inte fallet i nuläget. Målen för det främjande och förebyggande arbetet som sätts upp årligen ska beskrivas med utgångspunkt i varje enskild förskolas nuläge.

Fritidshemmets verksamhet och behov

Fritidshemmet är enligt skollagen en egen verksamhet, varför fritidshemmet antingen ska ha en egen plan mot kränkande behandling alternativt att det återfinns tydliga beskrivningar av fritidshemmets verksamhet och behov avseende främjande, förebyggande och åtgärdande insatser. Tre skolor (Skå, Träkvista och Färentuna) har under höstterminen redovisat reviderade planer till Skolinspektionen för att tydliggöra fritidshemmets verksamhet med anledning av Skolinspektionens tillsyn som inleddes hösten 2014.

Fritidshemmets behov framträder som ett utvecklingsområde även för övriga skolor.

Ett normkritiskt arbetssätt

Närlundaskolan och Sanduddens skola lyfter i sina planer fram synliggörande av normer och normkritik som viktiga utvecklingsområden. I övriga skolors och förskolors planer återfinns inte detta begrepp eller arbetssätt. Med hänvisning till aktuell forskning som i hög grad framhåller synliggörande av normer som ett viktigt redskap i likabehandlingsarbetet framträder detta som ett utvecklingsområde för många enheter.

Goda exempel

Som motvikt till utvecklingsområdena som beskrivits vad gäller planernas kvalitet är det viktigt att även lyfta fram goda exempel. Sanduddens skolas plan utgör ett mycket gott exempel på en plan med genomtänkt systematik och med god förankring i aktuella lagar. Planens formuleringar och insatser är konkreta vilket kan ses som ett tecken på att planen är ett levande verktyg och dokument samt att hela verksamheten är delaktig i arbetet med planen. Den innehåller vidare insatser i samtliga verksamheter och tydliggör inom vilka områden personalen är i behov av ökad kompetens.

Närlundaskolans plan är ytterligare ett exempel på en plan med god systematik och där man även lyckats ringa in en specifik diskrimineringsgrund som utgör det område som fokuseras särskilt under läsåret 2015/16. Träkvista skola har arbetat för ett förtydligande av innebörden av främjande, förebyggande och åtgärdande insatser i sin plan och har även beskrivit fritidshemmets verksamhet och behov på ett systematiskt och kvalitativt sätt i planen. Vad gäller förskolornas planer utmärker sig Stamvägen, Gröna Lund och Brunna förskolor vad gäller systematik och struktur.

Slutsatser

Rutinen för anmälan till huvudmannen av kränkande behandling har utvecklats vilket har inneburit vissa förtydliganden av processen. Det föreligger fortfarande ett behov av att minska skillnaderna i hur olika incidenter tolkas som kränkande behandling eller inte, något som sannolikt är en av orsakerna till de skillnader mellan enheter som syns i antalet anmälningar.

Arbetet med att genom en kartläggning av verksamheten identifiera risker i förhållande till de olika diskrimineringsgrunderna som sedan tydliggörs i planen mot kränkande behandling är ett stort utvecklingsområde som framträtt. Det framträder även ett tydligt behov av att utveckla struktur och systematik i planerna. Skolverket (2011c) framhåller vikten av bra planer, då det visar sig att skolor med bra planer som är ett levande verktyg i

verksamheten också bedriver ett gott likabehandlingsarbete i praktiken. Elevernas och barnens medverkan i denna systematik är ett annat förbättringsområde.

Referenser:

Ellmin, R. (2014). *Att förebygga mobbning i skolan*. Stockholm: Liber.

Friendsrapporten 2015. Tillgänglig på internet: <http://friends.se/fakta-forskning/rapporter/friendsrapporten/>

Skolverket (2011 a). *Allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2011 b). *Allmänna råd. Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2011 c). *Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling – lagens krav och huvudmannens ansvar*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2011 d). *Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning*. Forskning för skolan. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2013). *Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar*. Antologi 2013. Stockholm: Fritzes.

Statistik om kränkande behandling hämtad från BEO:s webbplats 2015-11-25